

УДК 342.1

*С. В. Осауленко***РІШЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
ПРО ПРАВО НА СВОБОДУ ОБ'ЄДНАННЯ У ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ**

Постановка проблеми. Актуальність дослідження рішень Європейського Суду з прав людини не викликає сумнівів. Те, що цей судовий орган є одним з найвпливовіших у світі, коли йдеться про захист прав людини, зумовлює пильну увагу до його рішень навіть у державах, що не визнають його юрисдикцію. Захищаючи конституційні цінності, вирішуючи конфлікти між ними, Європейський суд з прав людини встановлює взірці демократичного ставлення до конституційних цінностей та принципів, а також розтлумачує конституційні цінності відповідно до вимог сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прикладом того, що рішення Європейського суду з прав людини аналізуються лише у контексті тих інститутів, щодо яких вони прийняті, по відношенню до свободи асоціацій у частині громадських організацій можна знайти у публікаціях Д.Є. Волкової [1–3]. Однак наразі в українській науці ніхто не досліджував відповідні рішення, у яких йдеться про право на свободу об'єднання у політичні партії, за винятком низки публікацій, що належать автору цієї статті. Актуальним вбачається продовжити дослідження у цьому напрямі, щоб популяризувати відповідні рішення. Це є важливим тому, що вони прийняті у справах, стороною в яких Україна не виступала, а отже, привертають значно менше уваги українських авторів, ніж ті рішення, стороною в яких була наша країна.

Метою статті є аналіз низки рішень Європейського Суду з прав людини, у яких Суд захистив право на свободу об'єднання у політичні партії, надавши перевагу такій цінності, як свобода (у контексті досліджуваного права), за умови виникнення конфлікту між нею та іншими цінностями.

Виклад основного матеріалу. Те, що ст. 11 Конвенції 1950 року має відношення до свободи асоціації в контексті політичних партій, Європейський суд з прав людини неодноразово доводив у мотивувальній частині своїх рішень. До числа найбільш відомих документів з цього питання належать рішення у справі «Об'єднана комуністична партія Туреччини та інші проти Туреччини» від 30 січня 1998 року та у справі «Соціалістична партія та інші проти Туреччини» від 25 травня 1998 року.

У Рішенні в першій справі, «Об'єднана комуністична партія Туреччини та інші проти Туреччини» від 30 січня 1998 року, Європейський суд з прав людини зазначив, що «політичні партії становлять собою форму асоціації, життєво необхідну для належного функціонування демократії, і що з огляду на важливість демократії в системі Конвенції не може бути сумніву, що політичні партії підпадають під дію статті 11» [4].

Мотивувальна частина Рішення у справі «Соціалістична партія та інші проти Туреччини» від 25 травня 1998 року є більш ґрунтовною у зв'язку з тим, що заявники обстоювали позицію, відповідно до якої політичні партії підпадають під дію ст. 11 Конвенції 1950 року, а уряд Туреччини навів Суду аргументи на користь того, що ст. 11 не може бути застосована в цьому разі. На думку уряду, логіка вимагала застосувати ст. 17 «Заборона зловживання правами» Конвенції 1950 року, яка передбачає: «Жодне з положень цієї Конвенції не може тлумачитись як таке, що надає будь-якій державі, групі чи особі право займатися будь-якою діяльністю або вчиняти будь-яку дію, спрямовану на скасування будь-яких прав і свобод, визнаних цією Конвенцією, або на їх обмеження в більшому обсязі, ніж це передбачено в Конвенції» [5].

Уряд же розмірковував таким чином: «діяльність Соціалістичної партії Туреччини явно свідчить про те, що її цілі несумісні з фундаментальними конституційними принципами Туреччини. З її заяви очевидно, що партія визнає за громадянами курдського походження статус «нації» і «народу» і право на «освіту окремої держави», що вона виступала за установаження федерації, у тому числі навіть за створення федеральних утворень, що мають право відкривати консульства в інших країнах. Оскільки це було рівнозначно тому, щоб ставити під сумнів саму основу держави, Конституційний Суд мав розглянути конституційність такої політичної мети;

– держави-учасниці Конвенції ніколи не мали наміру поставити під контроль органів Ради Європи свої конституційні інститути, і особливо принципи, які вони розглядали як необхідні умови їх існування. З цієї причини політична партія типу Соціалістичної партії Туреччини, яка поставила ці інститути або принципи під сумнів, не може вимагати застосування Конвенції чи її Протоколів, оскільки предмет спору в цій справі не свобода асоціацій, але право на самовизначення, яке не входить у сферу дії Конвенції;

– у крайньому разі щодо Соціалістичної партії Туреччини слід застосувати статтю 17 Конвенції, оскільки партія прагнула виправдати використання насильства і порушити ненависть до турецької держави, а також до неправомірного поділу всього народу на два протилежних табори. Виконуючи це завдання, Соціалістична партія Туреччини говорила тією мовою, що і Робоча партія Курдистану; Соціалістична партія Туреччини не відмежувалася від жодного з методів останньої. Конституційний Суд у своєму Рішенні про розпуск Соціалістичної партії Туреччини зазначив, що діяльність партії підпадає під дію статті 17 Конвенції;

– якщо у своєму статуті та програмі партія піддає нападкам конституційний лад держави, Суд мусить оголосити, що Конвенція не може бути застосована *ratione materiae*, або застосувати статтю 17» [6].

У мотивувальній частині Європейський суд з прав людини не погодився з урядом Туреччини, прийнявши сторону заявників щодо того, що ст. 11 Конвенції поширюється на політичні партії, бо як приклад навів низку справ з подібною фабулою (у тому числі справу «Комуністична партія Німеччини проти Німеччини», справу «Франція, Норвегія, Данія, Швеція та Нідерланди проти Туреччини» та інші).

Варто продовжити аналіз цієї справи, адже конфлікт цінностей, який вирішив Європейський суд з прав людини, є важливим для усвідомлення сутності та змісту конституційного права на свободу об'єднання в політичні партії в Україні. На наш погляд, конфлікт полягає в тому, що така цінність, як свобода, у частині свободи асоціацій у політичні партії «вступила у суперечку» з такою цінністю, як національна безпека.

Заявники стверджували, що розпуск Соціалістичної партії Туреччини, який відбувся, порушує ст. 11 Конвенції 1950 року, і Європейський суд з прав людини став на бік заявників. У мотивувальній частині рішення Суд зазначив, що втручання з боку уряду (тобто розпуск Соціалістичної партії Туреччини):

- було прямо передбачено законом (у тексті Рішення наводяться відповідні положення законодавства Туреччини);

- було спрямовано на захист такої цінності, як національна безпека, а отже, розпуск партії мав за мету одну з правомірних цілей, зазначених у ст. 11 Конвенції 1950 року;

- воно все ж таки не може бути визнано прийнятним у демократичному суспільстві.

Європейський суд з прав людини мотивував своє рішення таким чином:

- «незважаючи на її автономну роль і особливу сферу застосування, стаття 11 має також розглядатися в контексті статті 10. Захист думок і свободи висловлювати їх – одна з цілей свободи зборів і створення асоціації, як сказано у статті 11. Це ще більшою мірою належить до політичних партій з огляду на їхню суттєву роль у забезпеченні плюралізму й успішного функціонування демократії» [6];

- «не може бути ніякої демократії без плюралізму. Саме з цієї причини свобода вираження своєї думки (стаття 10) із застереженнями п. 2 охоплює не тільки «інформацію» або «ідею», які сприймаються доброзичливо або розцінюються як необразливі чи незначні, але також і ті, які ображають, шокують або викликають роздратування. Оскільки діяльність політичних партій є колективною реалізацією свободи вираження думок, уже сам цей факт дає їм право шукати захисту статей 10 і 11 Конвенції» [6];

- «однією з основних характерних рис демократії є можливість, яку вона відкриває для вирішення проблем країни через діалог, не вдаючись до насильства, навіть коли цей діалог викликає роздратування. Демократія процвітає в умовах свободи вираження думок. З цієї точки зору не може бути ніякого виправдання створенню перешкод політичній групі винятково тому, що вона прагне обговорювати публічно ситуацію, що зачіпає частину населення держави, і брати участь у політичному житті країни, щоб,

керуючись демократичними правилами, знайти рішення, здатні задовольнити кожну зацікавлену людину» [6].

У мотивувальній частині рішення Європейський суд з прав людини детально пояснив свою позицію в цій справі, конкретизуючи вищезазначені положення щодо оцінки статутних документів та дій Соціалістичної партії Туреччини та заяв її лідера, пана Перінчека:

– «проаналізувавши заяви пана Перінчека, Суд не знайшов у них нічого, що могло б розглядатися як заклик до використання насильства, повстання або будь-якої іншої форми відмови від демократичних принципів. Навпаки, він у низці випадків наголосив на необхідності політичної реформи, що проводиться відповідно до демократичних норм, шляхом виборів і референдумів» [6];

– «не виключено, що за даними заявами могли ховатися цілі й наміри, відмінні від тих, які проголошувалися публічно. Однак за відсутності конкретних дій, що ставлять під сумнів те, що заявляв пан Перінчек, не слід ставити під сумнів щирість його слів. Соціалістична партія Туреччини була, таким чином, покарана за поведінку, що стосується виключно здійснення права на свободу вираження своєї думки» [6];

– «судове втручання у свободу вираження поглядів було радикальним: рішення про розпуск Соціалістичної партії Туреччини набиало чинності негайно і було остаточним, її майно було передано *ipso jure* Казначейству та її керівникам <...> було заборонено продовжувати займатися деякими видами політичної діяльності. Такі суворі заходи можуть застосовуватися лише в найбільш серйозних випадках» [6].

Європейський суд з прав людини, зайнявши позицію заявників за сутністю заяви, однак, відхилився від їхніх вимог у частині розміру компенсації від держави. Заявники зазначили, що хотіли б отримати «1 500 000 доларів США: 1 000 000 на користь СП і по 250 000 пану Договорі Перінчек і пану Ілхану Кіріт. Вони також зажадали 6 000 000 доларів США як відшкодування моральної шкоди. На підтримку своїх вимог вони підкреслили, що СП мала понад 400 відділень по всій Туреччині, все її майно було конфісковано; вона мала право виставляти кандидатів на виборах, брала в них участь і на момент розпуску була єдиною існуючою лівою соціалістичною партією. Згідно із заявниками, тисячам людей, які допомогли створити СП, що проіснувала чотири роки, і керівникам цієї партії було завдано істотної моральної шкоди і фінансових збитків. Заявники також вимагали «компенсації всіх витрат, які вони зазнали у зв'язку зі справою». Під час розгляду в Суді вони пояснили, що гонорар і витрати 308 адвокатів, які представляли СП тільки в Конституційному Суді, склали суму в 1 955 800 французьких франків. Що стосується витрат у зв'язку з представництвом заявників в установах Конвенції, то вони становили суму в 300 000 французьких франків» [6].

Європейський суд з прав людини постановив у частині грошових вимог:

«(А) що держава-відповідач має виплатити панові Перінчек і панові Кіріт протягом трьох місяців загальну суму в 50 000 (п'ятдесят тисяч)

французьких франків кожному як відшкодування за моральну шкоду, яка має бути конвертована в турецькі ліри за курсом на день платежу;

(В) що до зазначеної суми додаються прості відсотки за ставкою в 3,36% річних з моменту закінчення зазначеного тримісячного строку до здійснення платежу» [6].

Ще раз питання, пов'язані зі скасуванням державної реєстрації політичної партії, постали перед Європейським судом з прав людини під час розгляду справи «Республіканська партія Росії проти Росії». Ця справа цікава з точки зору такого конституційного права, як право на свободу об'єднання в політичні партії в Україні, оскільки рішення ЄСПЛ показує, як Суд вирішує справу, коли така цінність, як народовладдя, у контексті права окремої особи на участь у політичному житті суперечить такій цінності, як громадський порядок, за додержання якого традиційно відповідають органи публічної влади. Такий висновок зроблено на підставі того, що в мотивувальній частині рішення за цією справою Європейський суд з прав людини зазначив, що він вирішує таке питання: «Чи було втручання в права партії-заявника «передбачено законом», чи мало воно за мету «законну мету» і було «необхідним у демократичному суспільстві» [7]. ЄСПЛ визнав заяву РПР частково прийнятною «з огляду на роль, яку відіграють політичні партії, будь-які заходи, що вживаються проти них, зачіпають як свободу об'єднання, так і демократію у відповідній країні відповідно» [7].

Висновки. Під час аналізу рішень Європейського суду з прав людини, які стосуються свободи асоціацій в політичні партії, привертає увагу той факт, що жодне з них не було прийнято у справі, де стороною виступала Україна. При подальшому удосконаленні законодавства України про конституційне право на свободу об'єднання у політичні партії доцільно врахувати рішення у наступних справах:

– справа «Об'єднана комуністична партія Туреччини та інші проти Туреччини», у мотивувальній частині рішення якої обґрунтовано, що ст. 11 Конвенції 1950 року має відношення до свободи асоціації в політичні партії. У цій справі привертає увагу визнання дотримання прав меншості однією із загальнолюдських цінностей та здійснення її захисту в контексті конфлікту між Об'єднаною комуністичною партією Туреччини та Туреччиною;

– справа «Соціалістична партія та інші проти Туреччини». У цій справі, як і в попередній, Європейський суд з прав людини захистив таку цінність, як права меншості, у контексті поновлення державної реєстрації однієї з опозиційних партій Туреччини, а також вирішив конфлікт між такою цінністю, як свобода, у частині свободи асоціацій у політичні партії, та національною безпекою;

– справа «Республіканська партія Росії проти Росії», під час розгляду якої Суд захистив таку цінність, як права меншості, у контексті поновлення державної реєстрації однієї з опозиційних партій Російської Федерації, а також вирішив конфлікт між такою цінністю, як народовладдя, у контексті права окремої особи на участь у політичному житті, та такою цінністю,

як громадський порядок, за додержання якого традиційно відповідають органи публічної влади.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі полягають в аналізі рішень не тільки Європейського суду з прав людини з питань досліджуваного права, але й інших судів, які мають вагомий вплив у сфері захисті прав людини (наприклад, Верховного Суду США, дивись [8]).

Література

1. Волкова Д.Є. Рішення Європейського Суду з прав людини про свободу асоціацій у справах за участю України. *Держава і право*. Київ, 2013. № 60. С. 106–111.
2. Волкова Д.Є. Рішення Європейського Суду з прав людини про свободу об'єднань у справах проти України. Матеріали міжнар. інтернет-конф. молодих вчених та студ. юрид. фак. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна (база даних eKhNUIR). Харків, 2013. С. 88–91.
3. Волкова Д.Є. Свобода об'єднань у контексті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Правове життя сучасної України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. проф.-викл. складу та аспірантів Нац. ун-ту «Одеська юридична академія». Одеса, 2013. С. 293–295.
4. United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey, 19392/92, Council of Europe: European Court of Human Rights, 30 January 1998. URL: <https://www.refworld.org/cases,ECHR,4721cf132.html> (дата звернення: 16.11.2018).
5. Конвенція про захист прав людини і основних свобод 1950 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 21.03.2018).
6. Case of Socialist Party and Others v. Turkey. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58172> (дата звернення: 21.03.2018).
7. European Court Of Human Right's Decision. Case of the Republican Party of Russia v. Russia. URL: <http://users.unimi.it/dirpubesteuropa/wp-content/uploads/CEDU.Republican-Party-of-Russia-v.-Russia.pdf> (дата звернення: 20.03.2018).
8. Мішина Н.В. Конституційна скарга в Україні: можливості використання досвіду США. *Право США*. 2013. №№ 1-2. С. 258–266.

А н о т а ц і я

Осауленко С. В. Рішення Європейського суду з прав людини про право на свободу об'єднання у політичні партії. – Стаття.

У статті автор пропонує для подальшого удосконалення законодавства України про конституційне право на свободу об'єднання у політичні партії враховувати рішення у наступних справах: а) справа «Об'єднана комуністична партія Туреччини та інші проти Туреччини» (визнання дотримання прав меншості однією із загальнолюдських цінностей та здійснення її захисту); б) справа «Соціалістична партія та інші проти Туреччини» (Суд захистив таку цінність, як права меншості, у контексті поновлення державної реєстрації однієї з опозиційних партій Туреччини, а також вирішив конфлікт між такою цінністю, як свобода, у частині свободи асоціацій у політичні партії, та національною безпекою); в) справа «Республіканська партія Росії проти Росії», під час розгляду якої Суд захистив таку цінність, як права меншості, у контексті поновлення державної реєстрації однієї з опозиційних партій Російської Федерації, а також вирішив конфлікт між такою цінністю, як народовладдя, у контексті права окремої особи на участь у політичному житті, та такою цінністю, як громадський порядок, за додержання якого традиційно відповідають органи публічної влади.

Ключові слова: політичні партії, право на об'єднання у політичні партії, свобода об'єднань, свобода асоціацій, об'єднання громадян.

А н н о т а ц и я

Осауленко С. В. Решения Европейского суда по правам человека о праве на свободу объединения в политические партии. – Статья.

В статье автор предлагает для дальнейшего совершенствования законодательства Украины о конституционном праве на свободу объединения в политические партии учитывать решения по следующим делам: а) дело «Объединенная коммунистическая партия Турции и другие против Турции» (признание соблюдения прав меньшинств одной из общечеловеческих ценностей и осуществление ее защиты); б) дело «Социалистическая партия и другие против Турции» (Суд защитил такую ценность, как права меньшинств, в контексте восстановления государственной регистрации одной из оппозиционных партий Турции, а также разрешил конфликт между такой ценностью, как свобода, в части свободы ассоциаций в политические партии, и национальной безопасностью); в) дело «Республиканская партия России против России», при рассмотрении которого Суд защитил такую ценность, как права меньшинств, в контексте восстановления государственной регистрации одной из оппозиционных партий Российской Федерации, а также разрешил конфликт между такой ценностью, как народовластие, в контексте права отдельного лица на участие в политической жизни, и такой ценностью, как общественный порядок, за соблюдение которого традиционно отвечают органы публичной власти.

Ключевые слова: политические партии, право на объединение в политические партии, свобода объединений, свобода ассоциаций, объединения граждан.

S u m m a r y

Osaulenko S. V. Decisions of the European Court of Human Rights on the Right to Freedom of Association in Political Parties. – Article.

In the article, the author proposes for further improvement of the legislation of Ukraine on the constitutional right to freedom of association in political parties to take into account decisions in the following cases: a) the case “United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey” (recognition of the observance of minority rights by one from universal values and implementation of its protection); b) The case of the Socialist Party and Others v. Turkey (the Court defended the value of minority rights in the context of the renewal of the state registration of one of the opposition parties of Turkey, and also resolved a conflict between such value as freedom in part freedom of association in political parties, and national security); c) the case “Republican Party of Russia v. Russia”, in considering which the Court defended the value of minority rights in the context of the renewal of the state registration of one of the opposition parties of the Russian Federation, and also resolved a conflict between such a value as democracy in the context of the right of a separate persons to participate in political life, and such value as public order, for which traditionally the authorities of public authority are observing.

Key words: political parties, the right to unite in political parties, freedom of association, freedom of association, association of citizens.